

УДК 811.112.2' 373
ББК 81.2Нем-3 К203

СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ КОЛОРОНІМІВ ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

КАПНІНА Г.І.

ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет”

Статтю присвячено семантичному аналізу колоронімів вторинної номінації в німецькій мові, тобто прикметників на позначення кольору, які за своєю природою є похідними і колоративне значення для яких є вторинним. Подано класифікацію зазначених колоронайменувань, укладену за принципом тематичного списку предметів, назви яких використовують в описах кольорів: нежива природа (небо, вода, земля – крім металів і дорогоцінних каменів); флора (назви предметів рослинного світу і супутніх понять, крім квітів); квіти; фауна; плоди, ягоди, овочі; продукти харчування; метали і дорогоцінні камені; артефакти (продукти людської діяльності); власні імена.

Ключові слова: колоронім, вторинна колороназва, мотивовані колоропозначення, німецька мова, семантична класифікація, порівняння.

The article is dedicated to the semantic analysis of the color names of the secondary nomination in the German language, namely, to the color-denoting adjectives, which due to their nature are derivative, and the color denotation of which is the secondary in relation to the central meaning. The author gives the classification of the specified color names, compiled as a subject list, the names of which are used in the color denotation such as: the inanimate nature (the sky, water, soil, except metals and precious stones); flora (the names of the plant kingdom subjects except flowers); flowers, fauna, fruits, berries, vegetables; food products; metals and precious stones; artefacts (products of human activities); proper names.

Key words: color name, secondary color name, motivated color notion, the German language, semantic classification, comparison.

Для парадигми сучасних лінгвістичних студій характерне своєрідне декодування мовних одиниць. Одним з об'єктів цього процесу є колір, який, окрім того, що належить до основних характеристик предмета, передає певний історичний, лінгвокраїнознавчий, емоційний смисл.

Розкриття прихованих символів, додаткових конотацій, другорядних значень певних кольорів наближають дослідників до більш глибокого розуміння ментальності етносу, у мові якого функціонують аналізовані колороназви. Саме тому на вивченні прикметників із семантикою вказівки на колір (термін ввела Р. Фрумкіна) зосереджено увагу в численних різноаспектних мовознавчих розвідках.

Широковідомим серед лінгвістів є такий факт: кількість найменувань відтінків кольору в мові безпосередньо залежить від рівня розвитку суспільства. Як свідчать історико-літературні джерела, ще в середньовічні часи люди майже обходилися без конкретизації відтінків кольорів, оперуючи переважно лише декількома основними, часто полярними (чорний-білий), колороназвами.

Стрімкий науковий і технічний розвиток, що наприкінці XIX сторіччя суттєво збагатив світ численними винаходами в різних галузях, сформував потребу в нових назвах кольорів, які передавали б тонкі нюанси основних колоронайменувань, у яких раніше не було нагальної потреби. Унаслідок поповнення колірної лексики на основі полісемії (уживання назв предметів, об'єктів природи з певним забарвленням для утворення нових назв кольору), використання лексико-морфологічних засобів (складні слова, спеціальні слова для передачі відтінків), запозичень [4, с. 189] у мовних системах різних народів з'явилися численні лексичні варіанти основних кольорів та назви їхніх відтінків.

Характерним для наукових пошуків у філології кінця минулого сторіччя стало вивчення колоронімів у лінгвокультурологічному аспекті. Автори багатьох праць цього напрямку досліджень, зокрема на матеріалі німецької мови, довели, що відображення національно-культурної специфічності колористичних компонентів актуалізується в асоціативних зв'язках, які виникають із певним найменуванням кольору і закріплюється за ним традицією вживання. Характер асоціювання (за схожістю, контрастом, суміжністю та причинно-наслідковим зв'язком) має національно-культурне забарвлення [3, с. 17].

Зацікавлення словами цього семантичного поля триває вже не одне десятиріччя. Так, у XX та XXI сторіччях колір вивчали з позиції етимології (Н. Бахіліна, Е. Коміна), історії мови (М. Бородіна, В. Гак), лінгвокультурології (А. Вежбицька, Л. Голуб, В. Маслова), психолінгвістики (О. Василевич, А. Залевська, Н. Фрумкіна).

Особливості вживання прикметників із семантикою кольору у складі фразеологізмів аналізували І. Авраменко, О. Башманівський, Ю. Жароїд, Л. Карпак, Н. Рудь, Б. Філоненко.

Зважаючи на компаративний вектор сучасних лінгвістичних досліджень, можемо констатувати наявність у вітчизняному мовознавстві цілого арсеналу наукових праць, метою яких є порівняння колоронімів у різних мовних системах. Їх автори – І. Гавриляк, О. Зубач, Т. Козак, Н. Кулик, О. Огуй, Ю. Ус та інші.

Основоположними для нашого дослідження є кілька фундаментальних робіт, присвячених вивченню семантики та укладанню різноаспектних класифікацій колороназв. Передусім це піонерське дослідження в галузі лінгвістики кольору Б. Берліна і П. Кея, англійських науковців, які ввели в широкий обіг твердження про існування в мовних системах кожного народу базових та похідних кольорів “Basic Color Terms: Their Universality and Evolution”, 1969 р. [1]; присвячена психолінгвістичному вивченню семантичних відношень у групі слів-колоропозначень робота Р. Фрумкіної “Цвет, смысл, сходство. Аспекты психолингвистического анализа”, 1984 р. [9] та непересічна праця за редакцією О. Василевича “Цвет и названия цвета в русском языке”, 2005 р. [2], у якій проаналізовано історію розвитку, виявлено різноманітні функції слів-колороназв, подано каталог назв кольорів, структура якого стала підґрунтям численних подальших досліджень цього пласта лексики.

Попри доволі високий ступінь вивченості окресленої проблеми, колороніми вторинної номінації в німецькій мові залишаються недостатньо дослідженими в українському науковому просторі. Проаналізувати, вивчити та класифікувати їх – мета цієї роботи.

Відомо багато дефініцій поняття “колоронім”, синонімами якого слугують терміни “колороназва”, “кольоропозначення” тощо. Ми спираємося на формулювання української дослідниці І. Ковальської, згідно з яким колороніми (від лат. color – колір, гр. opima – ім'я) витлумачено як лексеми, денотативним значенням яких є ознака кольору [5, с. 19].

Для нашого дослідження необхідно визначити, які прикметники є колоронімами первинної, а які – колоронімами вторинної номінації. Розмежувати їх можна, спираючись на результати експерименту Б. Берліна та П. Кея, викладені у згаданій вище роботі [1]. Учені, дослідивши 98 мов, дійшли висновку, що в кожній мові існує 11 основних кольорів і багато (біля 330) додаткових чи похідних. Але тут стає незрозумілим, чому колір “оранжевий” чи його нині більш популярний в українській мові варіант “помаранчевий”, у якому навіть неосвічена людина відчуває етимологічний зв'язок зі словом “помаранч”, належить до основних, а не похідних колороназв.

Натомість результати лінгвістичних досліджень Р. Фрумкіної доводять, що поділ кольорів на основні та інші групи є досить умовним, оскільки немає жодного теоретичного чи операційного критерію, за яким, наприклад, можна було б зробити висновок про належність чи неналежність кольоропозначення “голубой” у російській мові до класу “основних” [9, с. 38].

І справді, якщо багато кольорів на рівні повсякденних уявлень ми вважаємо “відтінками” інших (наприклад, рожевий – відтінок червоного) [8, с. 64], чому ж тоді блакитний не вважається лише відтінком синього?

Отже, у цій статті ми будемо аналізувати і класифікувати прикметники на позначення кольору, які за своєю природою є похідними і колоративне значення для яких є вторинним після основного. Новоутворені лексеми не тільки кількісно, а й якісно збагачують словниковий склад мови, увиразнюючи певний відтінок, тон, насиченість кольору. Основна їхня функція – надати описуваному предмету образності, метафоричності і привернути увагу читачів та слухачів. Такі колоронайменування найчастіше використовують у рекламних текстах, художніх творах, в Інтернет-дискурсі (*babyrosa, königsblau, signalgelb*).

Одиниці вторинної номінації з компонентом “кольороназва” створюються в сучасній німецькій мові внаслідок семантичного трансформування: 1) колороназв, 2) вільних словосполучень і речень із компонентом “кольороназва”, 3) словосполучень термінологічного характеру з компонентом “кольороназва”, 4) крилатих висловів із компонентом “кольороназва”, 5) усталених порівнянь із компонентом “кольороназва” й 6) дериватів із компонентом “кольороназва”. Продуктивними шляхами формування одиниць вторинної номінації з компонентом “кольороназва” є: 1) семантичне трансформування вільних словосполучень та речень і 2) семантичне трансформування дериватів із компонентом “кольороназва” [6, с. 14].

В українській мові такі прикметники переважно одноосновні (*багряний, лавандовий*), але, беручи до уваги специфіку німецької мови, констатуємо, що тут превалюють слова, утворені з двох основ, перша з яких – назва об’єкта еталону, інша – кольору. Наприклад, прикметник з основою *frühlings-* (утворений від іменника *der Frühling*) є похідним. Його первинне значення пов’язане з порою року, що настає після зими: *Frühlingsblume, Frühlingsmonat*, а вторинне – з номінацією типового для весни яскраво-зеленого кольору: *frühlingsgrün*.

Підлягають аналізу також деякі іменники, які вживають у німецькій мові не в первинному, а у вторинному значенні, акцентуючи на кольорі. Наприклад, лексемі *senf* використовують не лише на позначення соусу (первинне значення), а й для опису предмета гірчичного кольору, причому слово в цьому разі пишеться з малої літери, як прикметник.

Порівняння – одна з найважливіших складових у процесі опису кольору – є ключовим поняттям для нашого дослідження. Аналізуючи колороніми вторинної номінації, мовознавці вживають декілька термінів: “об’єкт-еталон”, “об’єкт-прототип” тощо. Усі вони мають одне значення – предмет чи явище, від асоціації з якими мовець відштовхується, деталізуючи основні характеристики того чи іншого іменника. Саме порівняння лежить в основі всіх аналізованих нами прикметників із семантикою кольору.

Проаналізувавши біля 400 колоронімів вторинної номінації в німецькій мові, ми систематизуємо їх на прикладі тематичного списку предметів, назви яких використовуються в описі кольору, запропонованого російським ученим О. Василевичем: нежива природа (небо, вода, земля – крім металів і дорогоцінних каменів); флора (назви предметів рослинного світу і супутніх понять, крім квітів); квіти; фауна; плоди, ягоди, овочі; продукти харчування; метали і дорогоцінні камені; артефакти (продукти людської діяльності); власні імена [2, с. 187]. Зазначимо, що всі приклади для аналізу взято з актуальних німецькомовних сайтів, основний з яких – *Das Digitale Wörterbuch der deutschen Sprache* [10].

Додамо, що запропонований О. Василевичем тематичний список укладено за семантичним принципом, а отже, у структурному плані наша класифікація буде різнобарвною: вона буде містити й колороніми, що складаються з двох основ, одна з яких – об’єкт-еталон, інша – назва кольору, який конкретизується (*granatrof*) або з двох об’єктів-еталонів (*wüstensand*), або зі слова-інтенсифікатора і об’єкта-еталону (*hellelfenbein*); і колороніми, що є одноосновними словами без називання кольору, який уточнюється (*nelke*). Приклади в кожній семантичній групі будуть подані в алфавітному порядку.

Отже, **першою** у нашій класифікації є **група** колоронімів вторинної номінації, в основі яких лежить порівняння з **об'єктами неживої природи**: небо, вода, земля (крім металів і дорогоцінних каменів):

anthrazitgrau, aschgrau, azurblau, basaltgrau, bleigräu, blitzblau, erdbraun, feldgrau, gischt, granitgrau, himmelblau, jettschwarz, korallenrot, kreideweiß, lehmbräun, messinggelb, natur, orientrot, ozeanblau, pechschwarz, perlweiß, rauchschwarz, rosenholz, sand, sandgelb, schneeweiß, seegrün, steingrau, strohgelb, tonscherbenrot, tundra, wasserblau, zinkgelb, zinnoberrot.

Друга група прикметників із позначенням кольору вторинної номінації охоплює слова, утворені за асоціацією з **об'єктами флори** (крім квітів і плодів, ягід, овочів, які через своє фарбове розмаїття виділені в окремі групи):

blattgrün, ginstergelb, grassgrün, enzianblau, kastanienbräun, kiefergrün, laubgrün, lindgrün, lorbeer, mais, maisgelb, mint, minz, minzgrün, moosgrün, oliv, rapsgelb, safrangelb, schilfgrün, tabakgrün, tanne, waldgrün.

Третя група, у якій зібрано колороніми з **назвами квітів**, з якими проводилися паралелі при утворенні нової колороназви, виявилася однією з найменш численних, оскільки досить мало квітів характеризуються одним відтінком кольору. Більшість із них – різнобарвні, тому стійкі асоціації з певним кольором у мовця викликають тільки деякі квіти:

blütenweiß, dahliengelb, erikaviolett, flachsblau, fuchsia, geranie, kornblume, kornblumenblau, krokus, lavendel, lavendelblau, levkoje, lilienweiß, narzissengelb, nelke, orchidee, reseda, resedagrün, rosenrot (на відміну від rosarot), veilchenblau, vergissmeinnichtblau.

У четвертій групі колоронайменувань, утворених шляхом вторинної номінації, об'єднано лексеми, одна зі складових яких – назви представників **фауни** або їх частини:

elfenbein, federmausgrau, federweiß, fehgräu, froschgrün, fuchsrot, hechtgräu, hellelfenbein, kanariengelb, karminrot, krebsrot, maikäfergräu, mausgräu, pechrabenschwarz, putenrot, rehbräun, schwanenweiß, sepiabräun, taube, taubengrau.

П'ята група складається з прикметників із вказівкою на колір, в основі яких лежить порівняння з **плодами, ягодами та овочами**:

aubergine, avokado, brombeer, haselnussbräun, himbeer, himbeerrot, kirschrot, limegrün, limette, mandarine, melonengelb, nussbräun, pistaziengrün, pfirsich, pflaume, quittegelb, salatengrün, tomatenrot, zitrone, zitronengelb.

До **шостої групи** входять колороніми вторинної номінації, утворені за асоціацією з **продуктами харчування**. Зауважимо, що досить велика кількість прикметників, які доцільно тут назвати, увійшли до попередніх груп, але ж майже всі ягоди та овочі ми вживаємо в їжу (персик, малина), це ж стосується і окремих об'єктів флори (м'ята). Тут ми називаємо тільки ті прикметники, що були утворені від іменників, які не належать до вже згаданих груп. Утім, ми припускаємо, що такий розподіл аналізованих лексем може бути дискусивним.

Отже, від назв продуктів харчування в німецькій мові утворено такі колоронайменування вторинної номінації:

caramel, currygelb, dottergelb, eidottergelb, fleischfarbe, honig, honiggelb, kaffeebräun, kakaobräun, käseweiß, lachsorange, lachsrot, milchweiß, mocca, nougat, saftgrün, schokoladenbräun, senf, rahmweiß, weinrot, vanille, zimtbräun.

Група прикметників із вказівкою на колір, що були утворені від іменників із семантикою на позначення **металів та дорогоцінних каменів**, є однією з найоб'ємніших:

achatgräu, bernsteingelb, brilliantblau, goldbräun, goldgelb, goldgrün, gold matt, eisengrau, karfunkelrot, kupfer, kupferbräun, sapfirblau, silber matt, silberweiß, silver, smaragdengrün, stahlblau, opal, opalgrün, platin, platingrau, rubin, rubinrot, wachweiß, zinkgelb.

До **восьмої групи** колоронімів вторинної номінації належать ті прикметники, в основі яких є лексема з семантикою **предметів побуту та продуктів людської діяльності**:

betongrau, camouflagegrün, fenstergrau, flaschengrün, glas, karmesinrot, lackrot, lederbraun, leinen, papyrusweiß, petrolgrün, porzellanweiß, samtblau, samtgrün, schiefergrau, seidengrau, tintenblau, zeltgrau, zementgrau, ziegelrot.

Досліджуючи колороназви, що входять до **дев'ятої групи**, а саме прикметники, утворені від **власних назв**, можемо констатувати, що в нашій класифікації відсутні колоронайменування, утворені від антропонімів – серед більш ніж 400 проаналізованих колороназв вторинної номінації не виявилось жодного з цією етимологією. Сподіваємося, у подальших дослідженнях такі приклади будуть наведені. Натомість подаємо прикметники, утворені від географічних назв: *arktis, bayrischblau, capriblau, karibik, preußischblau, pariserblau, südseeblau.*

За межами запропонованих О. Василевичем семантичних груп залишилися колороназви, які можна об'єднати в нечисленну, але окрему групу колоронімів вторинної номінації, в основі яких – іменники, що позначають пори року, час доби тощо:

dämmergrau, frühlinggrün, herbstbraun, herbstrot, maigrün, nachtblau, nachtleuchtend.

Наступні вторинні колоронайменування також не уклалися в рамки жодної з перерахованих вище груп:

blutorange, giftgrün, schamrot, scharlachrot, umbragrau, zornrot.

Беручи до уваги той факт, що, незалежно від наявності в мові традиційно прийнятих колоропозначень, список їх є відкритим [7, с. 9], з упевненістю можна стверджувати, що наведені у статті групи колоронімів будуть розширюватися й поповнюватися новими прикметниками з семантикою кольору.

Проаналізувавши семантичні групи вторинних колороназв у німецькій мові, можна зробити певні **висновки**:

– найчисленнішою з усіх перерахованих груп виявилася перша група колороназв, для утворення яких було використано об'єкт-еталон з неживої природи. На наш погляд, це є досить логічним з огляду на велику кількість предметів неживої природи, що оточують людину; найменш об'ємна група – остання;

– можна простежити певну тенденцію щодо превалювання в кожній групі одного з кольорів, що уточнюється за допомогою об'єкта-еталона: у групі неживої природи – це сірий та коричневий кольори, у групі флори – зелений, у групі квітів – червоний та блакитний;

– колороніми п'ятої групи частіше відносно прикметників інших груп утворені від основи об'єкта-еталона без уточнення кольору (*himbeer, limette, mandarine, pfirsich, pflaume, zitrone*). Це відбувається завдяки тому, що мовці мають усталені асоціації з іменниками, які лягли в основу порівнянь у таких колороназвах. Так, і в Німеччині, і в Україні мовні реципієнти чітко уявляють, якого кольору малина чи мандарин, а от яким є бензин, точно знають не всі мовці, тому уточнення *petrolgrün* є дуже доречним.

Зазначимо, що в ході укладання класифікації було встановлено такі факти:

1) зазвичай один об'єкт, з яким проводяться паралелі при утворенні колороніма вторинної номінації, слугує еталоном для уточнення одного кольору (*kieselgrau*), іноді – двох різних кольорів (*sonnengelb, sonnenbraun; graphitgrau, graphitschwarz*), рідше – більшої кількості кольорів, наприклад, п'ятьох (*olivbraun, olivgelb, olivgrün, olivgrau* та його варіант *grauoliv, schwarzoliv*);

2) аналіз показав, що в різних текстах трапляються приклади вживання того самого об'єкта-еталону зі вказівкою на колір, який деталізується, і без його називання: *flieder, fliederblau*;

3) виявлено випадки синонімічних дуплетів, які за своєю суттю називають той самий відтінок певного кольору: *blattgrün, laubgrün, waldgrün*;

4) паралельно з колоронімом вторинної номінації, наприклад, *mausgrau*, може функціонувати його більш деталізований варіант – *federmausgrau*;

5) на позначення того самого відтінку кольору (в аналізованому прикладі – зеленого) іноді використовують декілька прикметників вторинної номінації, утворених від того самого об'єкта-еталону: *mint, minz, minzgrün*;

б) разом із німецькими варіантами об'єктів-еталонів активно вживаються іншомовні основи: *limegrün* та *limette*.

Резюмуючи все вищезазначене, можна зробити висновок, що тема колоропозначень у німецькій мові є недостатньо глибоко розкритою, а тому – перспективною.

У наступних дослідженнях увага може бути зацентрована на більш детальному вивченні конкретних семантичних полів, що утворюють колороназви вторинної номінації в німецькій мові.

На окрему увагу заслуговує також структурний аналіз прикметників із найменуванням кольору в німецькій мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Berlin B. Basic Color Terms: Their Universality and Evolution / B. Berlin, P. Kay. – Berkeley : University of California Press, 1969. – 166 p.
2. Василевич А.П. Цвет и названия цвета в русском языке / А.П. Василевич, С.Н. Кузнецова, С.С. Мищенко / Под общ. ред. А. П. Василевича. – М. : КомКнига, 2005. – 216 с.
3. Зубач О.А. Національно-культурна своєрідність семантики фразеологічних одиниць з колористичним компонентом у сучасній німецькій мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04 “Германські мови” / Зубач Оксана Адамівна. – Донецьк, 2007. – 23 с.
4. Іншаков А. Теоретичні засади дослідження колірної лексики в мовознавстві / А. Іншаков // Філологічні студії. Науковий вісник КНУ : зб. наук. праць / за ред. Ж. В. Колоїз. – Кривий Ріг, 2013. – Вип. 9. – С. 188–195.
5. Ковальська І.В. Колористика як перекладознавча проблема (на матеріалі українських і англійських художніх текстів : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 “Перекладознавство” / Ковальська Ірина Володимирівна. – К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2001. – 19 с.
6. Ковбасюк Л.А. Семантичний та функціональний аспекти одиниць вторинної номінації з компонентом “кольороназва” в сучасній німецькій мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04 “Германські мови” / Ковбасюк Лариса Анатоліївна. – К., 2004. – 22 с.
7. Ф. Особливості семантики та функціонування слів-колоративів в українській фразеології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 “Українська мова” / Семашко Тетяна Федорівна. – К., 2008. – 19 с.
8. Фрумкина Р.М. Психолінгвістика / Ревекка Марковна Фрумкина. – М. : АCADEMIA, 2001. – 320 с.
9. Фрумкина Р.М. Цвет, смысл, сходство. Аспекты психолінгвістического анализа : [монографія] / Ревекка Марковна Фрумкина. – М. : Наука, 1984. – 175 с.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

10. Das Digitale Wörterbuch der deutschen Sprache [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://www.dwds.de/>

Дата надходження до редакції 03.02.2016